

Makale Geliş | Received: 05.07.2017
Makale Kabul | Accepted: 28.09.2017
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.351364

Sertaç Timur DEMİR

Yrd. Doç. Dr. | Assist. Prof. Dr.
Gümüşhane Üniv., İletişim Fak., Radyo Televizyon ve Sinema Böl., Gümüşhane-Türkiye
Gümüşhane Univ., Fac. of Communication, Dep. of Radio Television and Cinema, Gümüşhane-Turkey
orcid.org/0000-0002-9420-9416
stdemir@gumushane.edu.tr

Günümüz Kültüründe Farklı Temsil Mekanları Üzerine Bir İrdeleme

Öz

Bu çalışma içinde yaşadığımız kültürü bir tür anlama ve yorumlama çabası olarak temsil mekânlarına odaklanmaktadır. Nitekim herhangi bir kültür formunu analiz etmek, esasında o kültürün kendisini ifşa ettiği mekânlara yoğunlaşmayı gerekli kılmaktadır. Mekân ve mekâna nüfuz etmiş her bir detay, toplumsal gerçekliğin temel göstergelerini barındırmaktadır. Bu nedenle bunlar yalnızca birer mimari ya da coğrafi ifadeler olarak değil; daha ziyade sosyolojinin disiplinlerarası çalışmaya teşvik eden bakışını harekete geçiren çok boyutlu veriler ve hatta güçlü argümanlar olarak görülmelidir. Bu çalışmada hem bir çağı hem de bir yaşam biçimini temsil eden modern kültürü tasvir etmek amacıyla mekânlar üretim mekânları, tüketim mekânları ve zaman mekânları olarak kategorize edilmekte ve tartışılmaktadır. Bu anlamda fabrikalar, ofisler, gökdelenler, siteler, AVM'ler, hastaneler, havaalanları, meydanlar, müzeler ve mezarlıklar ağırlıkla Bachelard, Baudrillard, Bauman, Botton, Lefebvre ve Harvey gibi önemli düşünürlerin eserleri üzerinden ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Modernite, Mekân, Temsil, Yaşam Biçimi.

A Study on Representation Places in the Present-Day Culture

Abstract

This paper focuses on some representation places as a sort of effort to understand and interpret the culture we live in. In fact, analysing any culture form requires concentrating on places where that culture reveals itself. Each place and each detail that penetrates into that place involve basic signs of social reality; that is why, all these should be seen not only as architectural or geographical expressions but also as multi-dimensional data and even as strong arguments of sociological enquiry, which stimulates interdisciplinary analysis. In this study, places are categorised and debated as places of production, places of consumption and places of time in order to portray the modern culture that represents both the age and life-style. In this sense, factories, offices, skyscrapers, sites, shopping malls, hospitals, airports, squares, museums and cemeteries are dealt with through the works of Bachelard, Baudrillard, Bauman, Botton, Lefebvre and Harvey.

Keywords: Culture, Modernity, Place, Representation, Life-Style.

1. Giriş

Mekân sorunsalı üzerine özellikle kentsel deneyim ve ağ toplumu ekseninde yaptığı çalışmalarla dikkat çeken Manuel Castells’in teorisinde *mekân* toplumun bir yansıması ya da bir fotokopisi olarak değil; aksine toplumun apaçık tezahürünün kavranabileceği bir temsiliyet olarak karşılık bulmuştur (2005: 546). İlk bakışta oldukça abartılı görünen bu sav, esasında önceki kent sosyologlarının da bir mekânı analiz etmeye değer görme gerekçesi olarak köklü bir geçmişe sahiptir. Öyle ki *Paranın Felsefesi* adlı eserinde “hayatın ayrıntıları ve yüzeysellikleri ile en derin ve esas hareketleri arasında ilişki kurmak mümkündür” diyen önemli düşünür Georg Simmel (2004: 56), analiz yöntemini tam da bu ilişkileri görünür kılan *izlenimler* üzerine inşa etmiştir. Gaston Bachelard’a göre mekân, geometrik imge ve tasavvuru aşmaktadır (2014: 78). Örneğin onun eleştirisinde ev denen mekânsallık bile duvarlarla çevrili bir yapıdan çok, içindeki insanların devamlı biçimlendirildiği bir *auradır*. Bu açıdan mekâna ancak bir bağlam, bir gösterge ve belki de bir mecaz olarak bakıldığında daha uygun anlam ve işlevleri belirebilmektedir. Hiç şüphesiz mekânın somut bir cisimleşme, modeli, fonksiyonu ve kolektif bir tavır içinde oluşturduğu mimari bütünlüğü vardır. Fakat mekân aynı zamanda tarihsel değişimle birlikte en insanî deneyimlerin nüfuz ettiği, hatıraların üzerine sindiği ve soyut düşüncelerin kısıktıldığı metafizik bir değerdir. Bu nedenle mekân algısı ve mekâna yönelik politikalar esasında çağa ve çağın değerlerine ayna tutmaktadır. Bu çalışma bu ayna üzerinden bir kültür okuması yapmayı amaçlamaktadır –ki David Harvey de (2016) sosyolojik ve coğrafi tasavvurlar arasında bir bağlantı kurabilmek için böylesi ayna türevi bağdaştırıcıların kaçınılmaz ve gerekli olduğunun altını çizmiştir.

Görüntülerin değişip, bakışın stabil kaldığını söyleyen Lefebvre’nin (2016: 61) çerçevesine uygun olarak, bu çalışmada mekânın değişen görüntülerinden öte, görüntülerdeki değişimi yakalayan ve yorumlayan bakış öne çıkartılmaktadır. Öte yandan bu bakış tümüyle yerleşik değildir. Aksine, toplumsal kabuller ve trendlerdeki dönüşüme koşut olarak yeni perspektif ve yaklaşımlara evrilmektedir. Modern kültüre gelince, bu dünyada ya da dünya görüşünde başat olarak boş zaman, özgürlük, çalışma

ve sunum söylemleri öne çıkmaktadır. Modern toplumun ellerinde mekân tasarımı, mekân inşası ve mekân tüketimi de bu kritik kavramların etrafında şekil ve yön bulmaktadır. Bu durum “boş zaman” sorunsalında karşılık bulmaktadır.

Lefebvre’ye göre (2016: 65), boş zaman toplumu ifadesi, örneğin uzun zamandır içinde yaşadığımız toplumun adıdır. Boş zaman aktivitelerinin mahiyeti ise onun içeriğinden ziyade görünümüyle ya da daha sosyolojik bir ifadeyle sunumuyla ilgilidir. Buradaki sunum modern kültür bağlamında *vitrinde yaşamaya* denk düşmektedir. Bir şeyin değerinin onun gösterilme ya da sergilenme miktarıyla ölçüldüğü bir toplumda (Gürbilek 2016: 29), esasında herkes bir şekilde vitrinde yaşamaya, değilse varlığını bir vitrin objesi olarak pazarlamaya teşvik edilir. Zamanla ontolojik bir hâl alan bu yönelim, en çok da mekânsal algıya –dolayısıyla mekânsal anlayışa etki eder. Örneğin bireyin statü arayışı, sahip olmak istediğini evin ya da gittiği kafenin diğerlerinde ayırt edilen göz alıcı tasarımında vücut bulur. Bireyin kendi tüketim çevresini aşan bu vitrin kültürü kısa zaman içinde kolektif bir dokuya (Goffman 2016: 38) ve gittikçe yaygınlaşan bir ortak kabule dönüşür.

İşte her an, her yerde, sokaklarda, duvarlarda, metro koridorlarında, reklam panolarında ve ışıklı tabelalarda vuku bulan bu alıştırma, bu terbiye etmedir. Böylece vitrinler değer toplumsal yargılamasını vurgular: Vitrinler herkes için sürekli bir uyum sınavı, bir yönlendirilmiş yansıtma ve bütünleşme sınavıdır (Bauman 2002: 197).

Modern kültürün en sembolik söylemi olarak özgürlük, mekânsal kurgu ve yönetim üzerindeki diğer bir belirleyicidir. Her an aktif olma kaygısını bir özgürlük yanılsaması olarak deneyimleyen modern birey (Han 2015: 38) bedensel bölünme ve mental yıkımın eşiğindedir. Bu durum mekânlardaki kırılgenlikle ilişkilendirilebileceği gibi, esasında her toplumsal hâl veya genelleşmiş bireysel davranış eğilimi mekânda somutlaşır, anlaşılır ve analiz edilebilir boyut kazanır. Bu nedenle bu makale odaklandığı mekânları üretim, tüketim ve zaman mekânları alt-başlıklarıyla kategorize ederek incelemek suretiyle sosyolojik bir analize teşebbüs etmektedir.

2. Üretim Mekânları

Modern kültür hareket halinde olmayı, çalışmayı ve mücadele etmeyi kutsamak noktasında teşvik etmektedir. Üstelik bunu ayrıcalıklı, mutlu ve özgür olmanın önkoşulu olarak konumlandırmaktadır. Bu gösterişli ancak bir o kadar da emniyetsiz olan hedef, içinde bulunduğu muhitte en akıldışı abartıyla görünür olmaya çalışan gökdelenlerin görünümünde karşılık bulur. Nitekim gökdelenler modern bireyin nihayetsiz *yükselme* eğilim ve çabasını temsil etmektedir. Yükselmede önemli olan uyumlu olmak değil; aksine diğerleri arasından ayrılmak, sivrilmek, daha görünür –ama hep daha dikkat çekici bir şekilde görünür olmaktır. Başka bir deyişle, gökdelenlerin uyumsuzluğu varoluşunun asıl nedenidir. Botton’a göre (2001: 241-242) gökdelenler çirkindir, çünkü çevresiyle çelişki halindedir. Öte yandan, temsiliyet mekânı olarak gökdelenler –tıpkı spesifik bir konuda uzmanlaşan modern bireyler gibi yaşamı dikey üretmeye ve tüketmeye zorlamaktadır.

Bu açıdan bakınca öne çıkma ve kendini görünür kılma ediminin merkezileştiği modern kültür bir özgürlük toplumu yerine; özgürlük vaadi altında, Han’ın teorize ettiği gibi (2015: 33), içindeki efendilerin de köleleştiği, herkesin çalışma kampını yanında taşıdığı bir *zorunluluklar toplumu* tasarlamaktadır. Dahası kendi kendini sömürgeleştirme (*self-colonisation*) eğiliminin baş gösterdiği bu zorunluluklar toplumunda bireyler hem mücrim hem de kurban olarak belirmektedir (Han 2015: 21). Bu bireylerin eş zamanlı olarak hem gözetleyen hem de gözetlenen olmaları gerçeğinin mekânsal karşılığı ofislerdir. Ofiste her masa hem bir gözetleme kulesine ve hem de aynı zamanda tüm surları yıkılmış korunaksız bir kaleye benzetilebilir. Onun bu paradoksal dokusu modern bireyin birçok depresif ikilemini de içerir. Öncelikle burada mahremiyet kamusalın içinde erirken; teşhircilik de meşrulaştırıcı performans söylemlerinin gerisinde memnuniyetle icra edilir. Fakat bu yıkıcı bir memnuniyettir. Bu yıkıcılık iki temel nedenle ifade edilebilir: İlk olarak, ofis çalışanı diğerlerinin onayını almak uğruna her bedeli ödemeye hazır görünmesi gerektiği bilse de; Tuan’ın altını çizdiği gibi (2015: 115), içinde bulunduğu gruba mutlak bir şekilde ait olmadığı hissinden kaçamamaktadır. İkincisi bu gözetleme ve gözetlenme durumu, Richard

Sennett’in tespit ettiği gibi (1996: 30-31), sosyalleşmeyi azaltmakta ve bir tür savunma mekanizması olarak sessizliği önerir. Zihinsel ve ruhsal olarak içe kapanmaya tekabül eden bu sessizlik, önceden yapılandırılmış nesnel ve sinerji-eksenli ofis ilişkileri içinde bedensel ve iletişimsel imkânsızlıkla karşılaşmakta ve nihayetinde bu ahenksiz iççelik bireyde bir varlık sorununa evrilir. Sennett’in maskelere yani rol yapmaya olanak tanıyan geçici yüzlere olumlu bir yaklaşım sergilemesi biraz da bununla ilişkilidir (1996).

Ofiste insanlar birbirlerine bakmakta ve can alıcı bir sorunu çözme telaşı içinde daima gerekli ve anlamlı işler yaptıklarına inanmaktadırlar. Böylece ofis kültürü, başkaları tarafından kışkırtılan ya da dürtülen edilen çalışan yerine, kendisini başkalarına kışkırttıran bir çalışan modelini hayata geçirmektedir. Çünkü burada herkes bir diğerrinin yazgısını izlemekte ve akıbetler üzerinden kendini motive etmektedir. Mesaisine vaktinde gelmediği ya da kendine verilen işi birkaç saatlik gecikmeden dolayı kaybeden ofis arkadaşının akıbeti onun önünde cereyan etmektedir. “Çoğumuz, parlak bir geleceğin kıyısında, düştü düşecek bir halde duruyoruz” diyen Botton haklıdır (2001: 130). Ofislerde yaşananlar tam da bu kaygan ve emniyetsiz zemini temsil etmektedir. Bu nedenle her üretim mekânı bir bakıma aynı zamanda bir tüketim mekânıdır da denebilir. Fakat örneğin AVM’ler gibi gerçek tüketim mekânları, modern bireyin yaşama nedeni haline gelen eylemlerin gerçekleştiği sosyo-mekânsallığı ifade etmektedir. Bu, aynı zamanda sıcak yuva türünden bir kaçış ya da saklanma mekânının da yitimine gönderme yapmaktadır.

3. Tüketim Mekânları

Bedene dair bir nesneyi araştırmak, bulmak, takip etmek, sahip olmak ve hızlı bir şekilde değiştirmek modern kültürün en öne çıkan vurgularındır. Daha önce de belirtildiği gibi bir vitrin yaşamına tekabül eden bu hayat tarzı mekânsal anlamda çağdaş AVM’lerde somutlaşmaktadır. Çalışmak gibi tüketmenin de bir mutluluk aracı olarak sunulduğu günümüz kültüründe AVM’ler, Baudrillard’ın tasvir ettiği gibi (2014:

111-112), total bir ekran, geleceğe özgü bir sunum, toplumsal ilişkilerin pilot merkezi ve yine gelecekte haber veren bir model gibidir. “Gelecekte karşımıza çıkacak her türlü toplumsal denetim biçimi, yani toplumsal yaşam ve birlikteliğin dağıntık işlevlerini (iş, boş zamanları değerlendirme, beslenme, sağlık, ulaşım, medya, kültür) tek bir homojen çatı (zaman/mekân) altında buluşturma modeli” (Baudrillard 2014: 112). Bauman da benzer şekilde AVM’leri basit tüketim merkezlerinin ötesinde, içinde yaşadığımız çağ ile arasında kuvvetli bir analoginin bulunduğu temsil mekânı olarak görmektedir: “İçinde tüketicilerin barındığı dünya aradığımız her şey burada mağazalarından birine dönüştü. Kültürse artık o mağazada bir reyonla dönüşüyor... Akışkan modern dünyanın yetiştirecek bir halkı yok. Onun yerine baştan çıkaracak müşterileri var” (2014: 80). Bünyesinde herkes ve her şeyin bir tür nesneleşme eğilimi gösterdiği AVM’lerde sözlü olmayan bir konuşma / diyalog deneyimlenmektedir. Buna göre, ışıltılı ve davetkâr vitrinler ile bireyler arasında bir arzu alışverişi söz konudur. Baudrillard’ın bu diyalog hakkındaki sorusu önemlidir: “Peki kim kimi güdülüyor?” (2014: 111).

Seri üretim mantığı içinde aslında herkese hitap eden nesnelere öznelleşmenin, yani nesnelere gerçekte varolduğundan çok farklı, daha tutkulu anlamlar yükleyen öncelikle bireyler olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, talep oluşturucu tüm cazibesine rağmen; AVM’lerin modern bireylerin geçici arzu yöneliminin mekânsal karşılıkları olduğunu öne sürmek mümkündür. Bu arzu, kamusal alanda gidilen her yer ve tüketilen her nesne için de geçerlidir; çünkü rahat, itibarlı, keyifli, gösterişli her mekân, konuğuna kısa süreliğine de olsa niteliklerini aktarma vaadi sunar (Botton 2015: 230). Ne var ki bu vaat oldukça geçicidir. AVM’lerin kısa bir süreliğine gezip tüketilen ve sonra da hiçbir kalıcı hatıranın kalmaksızın son bulan deneyimi, modern kültürün hızlı öğrenme ve çabucak unutma tarzında yaşam önerisini (Bauman 2010: 126) mekânsallaştırmaktadır. Bunlar, dışarıdaki mekânı ve zamanı soyutlayarak, yalnızca kendisi ile müşterileri arasında ve yine yalnızca bu *an’a* odaklanmış bir deneyim kurgulamaktadır. Güvenlik dâhil buradaki her şey bu nedenle bir görünümünden veya bir tür *mış gibi* yapmanın dahi aşıldığı bir gölge-edimden ibarettir.

Yalnızca AVM’ler değil; yüksek güvenlikli lüks ve fakat izole konut ve siteler de benzer bir dünya görüşünden beslenmekte ve benzer bir algıyı pekiştirmektedir. Botton’un da uyumsuz korolara benzettiği bu mekânlar (2001: 241), dış dünyanın kaos ve yıldırıcı albenisinden kaçılacak bir sığınak işlevi göremezler. Nitekim bu yapılar bir yuvanın huzur verici sıcaklığının yerine, risk faktörlerinin her an gündeme getirildiği güvenlik rejiminin tedirgin edici ve yorucu rasyonelliği barındırmaktadır (Demir 2017). Burada ortak bir mekânı paylaşmaktan ziyade, ortak mekânda bölünmüş ve keskin mülkiyet ilişkileri yürütülmektedir. Siteler bu ilişki formunun somutlaştığı en ironik mekânlardandır.

Biz duygusunun yerine ben duygusunun öne çıktığı site kültürü, içinde barındırdığı evleri de elit fakat izole bir mekâna dönüştürmektedir. Botton’a göre (2001: 117-118) güzel ev konforlu olan değil; eşyalarının dahi mutluluğu çağrıştırdığı ve oturanlarının kendilerini inşa edebildikleri evdir. Bachelard’a göre de (2014: 36-37) insana varlığını düşleme ve olası olumsuzlukları savuşturma imkânı veren evdir. Bunlara bir ekleme yapmak gerekirse, güzel ev güzel hatıraların yaşatılmaya çalışıldığı, lütuf olarak paylaşımına açılmış ama sığınma olarak da mahremiyet duvarlarıyla örülmüş evdir. Gerçekte hareketsiz olan ve ancak mekânsallaştıkları ölçüde sağlam kalabilen hatıralar (Bachelard 2014: 39) en fazla güzel evlerde ayakta kalabilirler. Hatıralarda iç açıcı çocukluk imgesinin güzel ev imgesiyle bu denli içiçe olması bu nedenle tesadüf değildir. Bachelard bu çağrışımı şöyle formüle etmektedir: “Doğduğumuz ev, bir ana bina olmaktan çok bir ana hülyadır. O evin her kuytusunu, bir düşleme kovuğuydu” (2014: 46).

Oysa bir zamanlar oldukça kalabalık aile fertlerinin keyifle bir arada yaşadığı küçük evlerin yerini bugün çok odalı geniş daireler olsa da; mekânsal genişleme mental genişlemeyi temin edememiştir. Aksine modern bireyin gittikçe genişleyen ego’su ve daha çok alana sahip olma arzusu, en geniş (manzaralı) evleri bile içine sığmaz hücrelere dönüştürmüştür. Bunun sonucu olarak, bir zamanlar kutsallık ve mahremiyet paradigmasının somutlaştığı ev mekânı, bugün bir *kaçış menzili* olamamaktadır. Aksine ev, hesaplaşmacı karşılaşmanın merkezi haline gelmiştir. Bu nedenle ev artık,

Bachelard’ın öne sürdüğünün aksine (2014: 74), evrenin diyalektiği ya da hasımı değil; aksine onun tam da içine düşüldüğü bir *yakalanma* yeridir. Bu çerçevede Simmel göre (2009: 242) ailenin ikili sosyolojik rolü vardır: Bir yandan kesinin kendi varlığının uzantısı ve devamlılığını sağlayan sıcak ve kuşatıcı birim olarak aile; diğer yandan dışarıya karşı kendini kapatan, ayırt eden bir antitez olarak aile. Ne var ki, aile ve onun mekânsal tasavvuru olarak ev, tüketimci kültürün yıkıcı oklarına karşı modern bireyi koruyamayacak kadar şeffaflaşmış, hassaslaşmış ve kırılğanlaşmıştır. Zamansal aşınmayla mücadele fikrine dayanan bu tekinsizlik toplumsal katastrofinin hem nedeni hem de sonucudur. Böyle olduğu için modern bireyin durağanlığa ve ölüme direnme eğilimi bu kültür ve çağın en karakteristik özelliklerinden biridir ve bu felsefe mekânsal tasarımı da tayin etmektedir.

4. Zaman Mekânları

Hız modern kültürün temel mottosudur. Geçici olan ve bu konuda faniliğine herhangi bir çarenin üretilmediği gündelik yaşam, modern bireyi telaşlandırmakta ve onu sonu gelmez arayışlara sürüklemektedir. Bunun sonucunda mekân, zamanın yoğun baskısı altında kalmakta ve bir bütün olarak mekân-zaman ilişkisi hız karşısında hiçleşmektedir. Harvey’in “zaman-mekân sıkışması” olarak kavramsallaştırdığı bu durum (1999: 334), yalnızca dünyanın küreselleşmesi ve mekân engelinin seçkinler tarafından aşılmasıyla değil; modern bireyin sonsuz ve sınırsız yaşama arzusuyla irtibatlıdır. Geline nokta bir boşluk ya da bir müphemlik hâline bürünen bu değişimin mekânsal denkliği Marc Augé’nin “non-lieu” (*yok-mekân*) teorisinde vücut bulmaktadır (2017). Yalnızca mimari değil; kültürel bir bağımsızlık içinde yayılan bu mekân içinde belki de en dikkat çeken havaalanlarıdır.

Dikkat bozucu bir akışkanlık içinde insanların ve araçların gelip geçtiği havaalanları gerçekten de belli bir yer’e ait değildir. Buradaki her öge, Botton’un belirttiği gibi (2016: 43), insanı yolculuğa davet etmektedir. Başka bir deyişle *zaman mekânı* olarak havaalanlarında vakti boşa harcamak anlamına gelecek herhangi bir

hareketsizliğe ve kalıcılaşmaya yer yoktur. Öte yandan harekete zorlayan bu mekânda vakit geçirmeyi keyifli hale getirecek tüketimci uyarıcılar da ön plandadır. Bu uyarıcılar, havaalanlarında AVM’deki müşteri tipinin kalıcı-olmayan-yolcu tipine dönüştüğü mekânlardır.

Kaybolmanın ve yeni yerler bulmanın oldukça sistemli bir şekilde dizayn edildiği havaalanlarında modern birey, bir maceranın içine düşmüş gibidir. Baudrillard da havaalanlarındaki işaretler labirentinde dolaşmayı, tarihöncesi insanın balta girmemiş ormanlarda yaşadığı kaygıyla özdeşleştirmekte (2002: 85) ve şu gelecek öngörüsünü eklemektedir: “Geleceğin kentleri artık yalnızca havalimanlarının şubeleri olacak, tıpkı şimdiki kentlerin yalnızca toprağı küçük küçük bölgelere ayıran otoyolların terminalleri olmaları gibi” (Baudrillard 2010: 176). Diğer taraftan gündelik yaşamın sürgitliği birey üzerinde uzun sürede yorgunluk verici ve varoluşsal hedeflerden uzaklaştırıcı bir etki yaratabilmektedir. Han’ın öne sürdüğü gibi (2015), performans toplumunda olmakla yorgunluk toplumuna dâhil olmak birbiriyle derinden ilişkilidir. Bıkkın, yorgun, depresif ve varlığıyla ilgili devamlı kaygılı olan modern birey için hastaneler de en az havaalanları kadar temsilidir.

Bir çağrışım olarak hastaneler yalnızca iyileşmenin değil; çağcıl hastalıklarının vurgulandığı bir tür zaman-dışı mekândır. Dışındayken içerisi, içindeyken de dışarısı hakkında bir varlık şüphesi uyandıran hastaneler de, tıpkı havaalanları gibi bir geçiş güzergâhıdır. Yaşamla ölüm, hastalıkla sağlık arasındaki bu araf, insanın hız ve haz karşısında yıpranan beden ve ruhunu onarma rolünü üstlenmiştir. Hastaneler bugün modern bireyin ölümsüzlük arzusunun toplandığı bir tapınak işlevine bürünmüştür. Öyle ki insan bu mikropsuz ve anonim mekânda doğmakta ve ölüm evrelerini burada tecrübe etmektedir (Prost 2010: 114). Hangi hastane olursa olsun burası, modern bireyin yaşarken sahip olduğu yalnızlığın hem sergilendiği hem de son bulunduğu noktadır. Kendisinden kaçılan ölümün bile uzmanlık konusuna evrildiği hastaneler, tam da bu nedenle ölümü hatırlatan izlenimlerin hijyenik ortam ve cilalı dekor tarafından bastırılışına ev sahipliği yapmaktadır. Ölümü yaşamın dışına iten modern kültürde

mezarlıklar da –tıpkı hastaneler gibi normalleşmiş bir kolektif kabulle hem yüceltilmenin hem de dışlanmanın yazgısını paylaşırlar.

Mezarlıklar, modern kültürün tümüyle yok edemediği ama gündelik yaşamın da kalbinden söküp atmaya çalıştığı mekânlardır. Başka bir deyişle, mezarlıkların dolaylı olarak söylemleştirdiği ölümün mutlaklığı gerçeğinin örtbas edilmesi, modern kültürün keyif dolu yaşamı pazarlıyor oluşuyla yakından ilişkilidir. Günümüzde ölmek nasıl normal bir şey değilse (Baudrillard 2016: 221), ölümün mesaj yüklü bir çağrıya dönüştüğü mezarlıkların da herkesin her an görmesine açık bir merkezde yer alması bir o kadar akıldışıdır. Çağdaş mezarlıkların muhitin gözden uzak periferilerine itilmesinin ve neredeyse piknik yapmaya elverişli bir dünyevilik formunda yapılandırılmasının nedeni birazda budur. Gerçekten de, bugün mezarlık mekânı dekoratif öğeleriyle beraber yaşamla doludur. Ölümlerin orada olduklarını bilmemizden kaynaklanan tartışılmaz kabul dışında, çağımızın mezarlıklarında her şey ölümün dehşetini gizlemeye çalışır gibidir. Öyle ki ölümlerin tecrit edildiği mezarlıklar (Baudrillard 2016: 227) çocuklar için oyun, sevgililer için kur, maceracılar için gezi ve fikir adamları için akademik inceleme sahasına dönmüştür. Oysa mezar taşlarında şimdi birer isim indirgenen ölümler bir zamanlar hayattalardı. Tıpkı bir zamanlar mekânların en önemli yerinde bulunup, yalnızca seyirlik birer obje olarak müzelere taşınan eşyalar gibi.

Bauman’ın vurguladığı gibi, bugün insanlar için mezarlıklar neyse sanat eserleri için de müzeler odur: Artık içinde canlı olmayan ve canlanmayacak nesnelere korunduğu ve yerleştirildiği alanlar (2010: 185). Müzeler, artık bir eşyanın binlerce yıllık değerini vurgulamanın ötesinde, her şeyin çok çabuk eskiyip kullanım-dışı kalmasını temsil etmektedir. Bu nedenle Baudrillard’ın iddia ettiğinin aksine, müzelerin kendisi çağdaş uygarlık içinde yok olup gitmemekte (2016: 37), daha ziyade çağdaş uygarlığın yok olup gitmesini kolaylaştırmaktadır. Sonsuz hız karşısında çabucak tüketilen her ilişki gibi her obje de bu mekânların eliyle güncellenebilmektedir. Başka bir deyişle, müzelerde eski olan şeyler gündelik yaşamdan alıkonarak yeni şeylerin önünü açmaktadır (Huysen 1999). Dahası müzeler, maziye belli simgeler sistemine, görüntülere ve minyatür deneyimlere indirgeyerek geçmişten gelen ama eskimiş olanı

tarih dışı bir yere konumlandırmakta ve geçmişin birikmesini ve geleceğe hakiki bağlamı içinde aktarılmasını engellemektedir (Demir 2017). Buna göre, müzelerdeki objeler bağımsız –yani üretildiği ve kültürleştiği bağlamdan koparılmış olarak sergilenen çok somut ama çok cansız bedenlere benzetilebilir. “Nesnelerdeki sıcaklık kayboluyor” diyen Walter Benjamin’in bu ifadesi (1999: 27) müzelerdeki obje-izleyici linkinin seyir eksenli tatsız doğasını özetlemektedir. Toplumsal vicdana da bir tür kendini meşrulaştırma fırsatı sunan müzeler, modern kültürün özüne sinen ve sürekli yenilenen pazar-tüketici ilişkisini yeniden üretmektedir. Burada devasa bir mazinin boşluğu, giriş için ödenen ufak bir ücretle kapatılmaktadır.

Yine bir zamanlar mezarlıkların en dikkat çekici yere ikame edildiği kent merkezleri ve meydanlar da –tıpkı mezarlıklar ve müzeler gibi tarihsel ve kültürel mirasın turistik buluşma mekânlarına evrilişine tanıklık etmektedir. Geleneği salt bir *aktivite* olarak yeniden formüle eden kent meydanları, tarihin etkisinin açıkça hissedildiği bir mimariyle şekillendirilseler de (Castells 2005: 536), tarihsel bilincini ve kültürel belleği harekete geçiren kümülatif iklimden uzaktırlar. Kent merkezleri enteresan bir ikiliğin –daha doğrusu ikircikli taleplerin baskısı altındadır: Kendisinden bir yandan modernleşmenin tüm gereklerine entegre olması ve buna bağlı olarak her an yenilenmesi istenirken; diğer yandan da mekân belleğini canlı tutan tüm tarih ve gelenek değerlerini koruması beklenmektedir. Başka bir ifadeyle kent merkezleri ve meydanlar kentin aynı anda hem değişen/modernleşen yüzü hem de değişmeyen/kadim yüzü olma paradoksuyla karşı karşıyadırlar. Kent merkezlerindeki yıllanmış binalara karşı nasıl bir tutum sergileneceği bu sebeple daima hem muğlak hem de çatışmalı bir soru olarak çözülmeyi beklemektedir.

5. Sonuç

Mekân bir kültür çıktısıdır. Bu nedenle sosyolojik bir okumada kültür oldukça ufuk açıcı bir tartışma imkânını yaratmaktadır. Bir adım ötede mekânın kendisine örtük bir şekilde sosyolojinin konusu ve yöntemi olarak bakılabilir. Çünkü mekânın harç,

tuğla, demir, ahşap ya da cam gibi malzemelerin bileşimiyle oluşmasının arkaplanında öncelikle bir niyet, norm ve değer yargısı bulunmaktadır. Bu çağın mekânlarına gelince, bunlar modern kültürün değer yargıları olan özgürlük ve güç istenciyle beraber hız ve haz eğilimlerini somutlaştırmaktadır. Mekânın kendisi esasında temsiliyetlerle yüklü bir bağlamdır. Üstelik bu bağlam, tarihsel ve toplumsal ağın içinden belirlemekte ve onunla ontolojik ilişkisini bir şekilde devamlı korumaktadır. Gelinen noktada mekânlar, bu çalışmada ele alındığı gibi, üretim, tüketim ve zaman mekânları olarak sınıflandırılabilir bir çeşitlenmeye ulaşmıştır.

Üretim mekânları, modern bireyin yükselme ve statüsünü görünür kılma arzusuna karşılık gelmektedir. Vaktiyle İlahi güçlere yaklaşma anlamına gelen yükselme ve mekânsal yükseklik, bugün olanca gücüyle dünyevileşmeyi ifade etmektedir. Ayrıca kontrolsüz ve kırılabilir bir rekabetçilik içinde sürekli teyakkuzda olması gereken modern birey bu mekânlarda ötekileşmemek adına sürekli performanslar sergilemeye ve maskeler takmaya teşvik edilmektedir. Vitrinde yaşamının kaçınılmaz kuralı budur. Buradan tüketim mekânına geçiş yapılır. Şöyle ki, modern kültür kazanma fikrini yüceltse de muhafaza etme görüşünü onaylamaz. Bunun için sürekli harcamak, tüketmek, değiştirmek ve yenilenmek salık verilir. Ofislerde güçlkle kazanılanlar, AVM’lerde tutkuyla harcanır. Tüketim modernliğin terapi tarzıdır ve özellikle modern kentler bu nedenle tüketim mekânlarıyla doludur.

Dışarıda olmak zihin dünyasında modern bireyi bekleyen hesaplaşmadan bir kurtulma yolu olarak yürütülmektedir. Bu nedenle ev onun perspektifinde artık bir sığınak değildir. Burada zaman döngüseldir ve fani olduğu bilinen bir dünyadan keyif almaya manidir. Bu noktada açıkça ifade etmek gerekir ki, modern kültürün mekânsal tasarımındaki en belirleyici motivasyonlarından biri bu fanilik durumudur. Bu nedenle ölümü çağrıştıran mekânlar, modern kültürün karşısında bir mücadele konusudur. Hastane, mezarlık, müze ve kent meydanları gibi tüm zaman mekânları işte bu mücadeleye koşturularak şekillenmektedir. Nitekim modern kültürde mekânlar esneklikleri ve değiştirilebilirlikleri oranında değer ve ilgi görmektedir.

Sonuç olarak, mekânsal izlenimlere nüfuz etmek, içinde yaşadığımız ve bizleri bedensel, iletişimsel ve hatta ruhsal olarak biçimlendiren bir kültürü anlayabilmenin kapılarını aralamıştır. Yine de bu akademik yönelimin çok katmanlı ve çoğu noktasıyla müphem bir kültürü analiz etmeye yeterli olduğunu söylemek güçtür. Bu açıdan bundan sonraki çalışmalarda mekân analizinde biraz daha spesikleşmek –yani örneğin kafe ya da kütüphane türünden tek bir temsili mekânı yine tek bir araştırmanın konusu yapmak önerilebilir. Üstelik tek bir mekân karşılaştırmalı olarak aynı anda birden fazla akademik disiplinden beslenerek incelenebilir. Nitekim en yüzeyselinden en kompleksine her mekân sosyolojiden tarihe, sanattan felsefe ve teolojiye birçok farklı disiplinin ortak sorunsalı olabilecek örüntü ve derinliğe sahiptir.

KAYNAKÇA

- AUGÉ, Marc (2017). *Yok-Yerler*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Daimon Yayınları.
- BACHELARD, Gaston (2014). *Mekanın Poetikası*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları.
- BAUDRILLARD, Jean (2002). *Cool Anılar V*, çev. Yaşar Avunç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUDRILLARD, Jean (2010). *Cool Anılar III-IV*, çev. Yaşar Avunç İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUDRILLARD, Jean (2014). *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- BAUDRILLARD, Jean (2016). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (2002). *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (2010). *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, çev. Funda Çoban, İstanbul: De Ki Basım Yayım.
- BAUMAN, Zygmunt (2014). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, çev. Ahmet Söğütlüoğlu, İstanbul: Habitus Kitap.
- BENJAMIN, Walter (1999). *Tek Yön*, çev. Tefik Turan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BOTTON, Alain De (2001). *Mutluluğun Mimarisi*, çev. Banu Tellioglu Altuğ, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- BOTTON, Alain De (2015). *Haberler: Bir Kullanma Kılavuzu*, çev. Zeynep Baransel, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- BOTTON, Alain De (2016). *Seyahat Sanatı*, çev. Ahu Sıla Bayer, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- CASTELLS, Manuel (2005). *Ağ Toplumunun Yükselişi – Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür 1. Cilt*, .ev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- DEMİR, Sertaç Timur (2017). “The Stranger to Time: What a Collector Stands for in a Hurried Society”, *Human Studies*, 40(1): 43-59.
- GOFFMAN, Erving (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, çev. Barış Cezar, İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜRBİLEK, Nurdan (2016). *Vitrinde Yaşamak*, İstanbul: Metis Yayınları.
- HAN, Byung-Chul (2015). *Yorgunluk Toplumu*, çev. Selim Karlıtekin, İstanbul: Açılım Kitap.

HARVEY David (2016). *Sosyal Adalet ve Şehir*, çev. Mehmet Moralı, İstanbul: Metis Yayınları.

HARVEY, David (1999). *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları.

HUYSSSEN, Andreas (1999). *Alacakaranlık Anıları*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Metis.

LEFEBVRE, Henri (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, çev. Işın Gürbüz, İstanbul: Metis Yayınları.

PROST, Antonie (2010). “Aile ve Birey”, *Özel Hayatın Tarihi 5 / Birinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, .ev. Şehsuvar Aktaş, derl. Philippe Ariès ve Georges Duby, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

SENNETT, Richard (1996). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

SIMMEL, Georg (2004). *The Philosophy of Money*, London & New York: Routledge.

SIMMEL, Georg (2009). *Bireysellik ve Toplum*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.

TUAN, Yi-Fu (2015). *Bir Kurucu Unsur olarak Kaçış*, çev. Ş. Emek Ataman, İstanbul: Litera Yayıncılık.